

TERKAMERENBOS

Een uitloper van het Zoniënwoud die werd heraangelegd

Het Terkamerenbos is een natuurlijke uitloper van het Zoniënwoud die in het laatste kwart van de 19e eeuw als bospark werd ingericht. Sindsdien is het een plek waar Brusselaars graag wandelen, sporten en ontspannen. De landschapselementen (plantenstructuur, paden, schilderachtige taferelen en meubilair) van dit in 1976 als Natura 2000-site geklasseerde park werden zopas gerestaureerd.

EEN VLEUGJE GESCHIEDENIS

Het Terkamerenbos, dat tijdens het Ancien Régime het Heegdebos werd genoemd, is eigenlijk een uitloper van het Zoniënwoud naar Brussel toe. Zijn geschiedenis is dus vervlochten met die van het grote woudmassief dat eeuwenlang vooral dienstdeed als jachtterrein van het Hof van Brabant. Het met eiken en beuken bezaaide en heel heuvelachtige bos werd vroeger doorkruist door twee oude wegen: de Dieweg (tussen Boondaal en Ukkel) en de Verkenweg, die toeliet vanuit de Terkamerenabdij de Dieweg te bereiken. In de 18e eeuw werden er nieuwe, rechte wegen getrokken. Vandaag kan men hiervan nog steeds bepaalde stukken, omzoomd door een dubbele rij beuken, in het landschap herkennen.

Rond 1840 begon men het bos meer en meer het Terkamerenbos te noemen. Het grensde immers aan de bezittingen van de naburige Terkamerenabdij. Het werd echter weinig bezocht omdat het moeilijk toegankelijk was.

Om hun gloednieuwe Louizawijk op te waarden en de bebouwing van die zone uit te breiden, stelden Jean-Philippe De Jonckere en Jean-Baptiste Jourdan in 1844 voor om een nieuwe laan aan te leggen die hun wijk met het Terkamerenbos zou verbinden en dat dan als een openbare promenade zou worden ingericht. Dat was het begin van een lange polemiek, omdat de gemeente Elsene zich tegen dit project kante. In 1857 steunt de toekomstige koning Leopold II in een toespraak de omvorming van het Terkamerenbos tot een park, en de aanleg van een van de mooiste lanen van Europa. Dit deblokkeert de toestand. Datzelfde jaar nog krijgt de Stad Brussel de toestemming om een ontwerpwedstrijd te organiseren voor de aanleg van de Louizalaan. De werken gaan van start in 1860. Op hetzelfde moment beginnen er onderhandelingen met de regering om een vergunning voor het Terkamerenbos te bemachtigen en zo over te kunnen gaan tot de inrichting ervan. Dit gebeurt op 2 juni 1862. Er worden 4 projecten voorgelegd aan de gemeenteraad, die uiteindelijk kiest voor dat van Edouard Keilig, een Duitse tuinarchitect die al enkele jaren in België woonde. Hij had trouwens al eerder van de toekomstige koning Leopold II de opdracht gekregen om het koninklijk domein van Tervuren te verfraaien. De inrichting van het Terkamerenbos zou hem pas echt bekend maken.

Voor dit nieuwe project koos hij voor de Engelse landschapsstijl die in de 19e eeuw erg in trek was, met veel variatie in uitzichten, taferelen en perspectieven. Hij sprong uiterst voorzichtig om met de oude bomen en aarzelde niet om zijn plannen aan te passen om de mooiste exemplaren voor de kapbijl te behoeden. Dit was trouwens een eis van de opdrachtgever. In zijn ontwerp splitste hij het bos op in twee delen, die hij elk een eigen schilderachtige aanblik gaf. In het eerste deel, dat eerder nog deel uitmaakte van het oude bos, legde hij het Engels grasperk aan, vergrootte een natuurlijke ravijn en bouwde er een monumentale pittoreske rotsbrug. In het tweede deel maakte hij gebruik van een lager gelegen deel om er een grote vijver met een bebost eilandje aan te leggen, alsook een rots in zandsteen, waarin een grot werd uitgehouwen. Uitgezonderd sommige stukken van de oudere dreven, is het wegennet bochtig aangelegd, om het landschapsaspect van het park beter te kunnen accentueren.

Al van in de begindagen trok het Terkamerenbos veel bezoekers aan. Het werd al snel een van de meest populaire promenades van de hoofdstad, eerst voor de meer welgestelde rijke klassen, later voor een meer gemengd publiek. Edouard Keilig zal bijna veertig jaar lang toezien op het beheer van het park. Daarna valt die rol te beurt aan een andere grote naam uit de geschiedenis van de Brusselse parken en tuinen: de opzichter van de aanplantingen van de Stad, Jules Buysens.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zullen veel bomen stiekem worden gekapt. Het restauratiecomité dat in 1966 in het leven wordt geroepen, zal toezien op het geleidelijke herstel ervan.

In februari 2006 werd er een stedenbouwkundige vergunning afgeleverd voor een nieuwe fase in de restauratie en opwaardering van het ondertussen geklasseerde Terkamerenbos. De werken werden voltooid in 2009/2010.

ALGEMENE BESCHRIJVING: EEN BOSPARK

Het Terkamerenbos vormt een onregelmatige vierhoek van 2 km lang op 620 m breed en is opgesplitst in twee delen die elk zijn gestructureerd rond een onregelmatige ovale vorm gevormd door de hoofdwegen die samenvloeien in de Gespanhoek.

In het eerste, meer bosachtige deel, zijn de twee voornaamste bezienswaardigheden het Engels grasperk en het ravijn, dat op zijn beurt is omgevormd tot een grote, open ruimte onder een indrukwekkende rotsbrug. Vroeger was er stroomopwaarts van de brug een kleine poel aangelegd, maar die werd op het eind van de 19e eeuw om hygiënische redenen gedicht. Het ravijn werd door Keilig geanimeerd met golvingen en is omringd door talloze boomgroepen. In dit eerste deel van het bos prijken verschillende, voornamelijk recreatieve gebouwen: het Chalet van het Gymnasium (1875) dat werd omgedoopt tot La Patinoire, het Théâtre de Poche, het Chalet van de Nachtegalen (1882) aan het Engels grasperk (nu Jeux d'hiver), een pompstation (niet ver van de twee tolhuizen) en een kennel van de Brusselse politie.

Hier bevindt zich ook het Hol van de Duivel. Keilig behield deze grote uitgraving, de plaats waar vroeger een kalksteengroeve was, om het landschap te diversifiëren. Langs het steile gedeelte loopt een pad, afgebakend door een rustieke reling van takken.

Net als het ravijn in het eerste deel van het bos, vormt het meer het hart en de spil van het tweede deel. Het werd uitgegraven in een lager gelegen deel van het park waar de plantengroei weinig bijzonder was en heeft een oppervlakte van zes hectare. Door de vorm die Keilig het gaf – een uitgerekte en vervormde ovaal – lijkt het meer steeds groter dan het in werkelijkheid is, want er is geen enkel punt van waar men een volledig zicht op het meer heeft. In het meer ligt een bebost eiland waarop het Chalet Robinson werd gebouwd en dat enkel bereikbaar is met een veerpont. Rond het meer liggen grote, golvende en soms zelfs met bomen beplante grasperken. Op de plaats waar de watertoevoer van het meer aankomt, liet Keilig een monumentale rotspartij met een kleine waterval bouwen.

Om het bos van zijn onmiddellijke omgeving te scheiden en zijn gesloten en geborgen karakter te versterken, is de rand opzettelijk dichtbegroeid met talloze kreupelbosjes en groenblijvende planten (hulst, coniferen...). De aanplantingen situeren zich in de hoge gedeeltes van het bos, de grasperken in de lage.

De wegen, ingedeeld volgens hun gebruik, zijn bewust van elkaar gescheiden.

OPMERKELIJKE FAUNA EN FLORA

In 1980 bestond het Terkamerenbos nog voor iets meer dan 70 % uit oude beuken van de oude beukenkathedraal die zo typisch is voor het Zoniënwoud. Op het moment van de inrichting van het bos zag Edouard Keilig toe op de bescherming van de eiken, die toen in de minderheid waren. Op de dun begroeide plaatsen langs de oevers van het meer, plantte hij niet alleen verschillende soorten iepen, wilgen, linden, essen en populieren, maar ook tamme kastanjes, moerbeibomen, hazelaars, kerselaars, platanen, olijfwilgen, berken, elzen, lijsterbessenbomen... Die diversiteit was noodzakelijk om te voldoen aan de variëteitsprincipes die in die tijd vooropstonden bij de inrichting van landschapsparken. Hij vulde zijn ontwerpen aan met coniferen en bosjes hulst om het park ook in de winter enigszins groen te houden.

De voorbije dertig jaar werden veel verouderde bomen gekapt. Om ze te vervangen, kreeg de eik de voorkeur. Zo evolueerde het Terkamerenbos stukje bij beetje van een beukenbos naar een eikenbos met haagbeuken.

Meer dan 80 mooie en oude bomen van het Terkamerenbos werden opgenomen in de inventaris van opmerkelijke bomen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

In 2004 kreeg het bos de titel van speciale beschermingszone Natura 2000 omdat het een woonplaats biedt aan 16 vleermuissoorten. De inrichting van een oude kelder, speciaal voor deze diertjes, stimuleerde hun vestiging in en rond het terrein.

Het gebeurt ook wel eens dat de reeën van het Zoniënwoud een voorzichtig stapje in het bos wagen.

BEHEERSPRINCIPE

Het Terkamerenbos werd onlangs gerestaureerd vanuit een historisch perspectief om het terug de sfeer te geven van zijn oorspronkelijke inrichting. De overheid wilde ook de kwaliteit van de voorzieningen verbeteren en ze aantrekkelijker maken.

Zo werd de vijver uitgebaggerd en werden de waterkanten vernieuwd. Alle ooit schilderachtige, maar ondertussen verwaarloosde elementen (de rotsbrug, de houten brug en de waterval van het meer) kregen hun vroegere functie terug. Vanuit landschappelijk oogpunt diende men de visuele uitzichten te herstellen die Keilig had bedacht maar die ondertussen werden gehinderd door spontane of toegevoegde plantengroei.

Ook de bospartijen werden duchtig onder handen genomen. Dit gebeurde niet alleen om meer variatie in de soorten te brengen en het landschap te verfraaien, maar ook om veiligheidsredenen. De bescherming en ontwikkeling van de biodiversiteit kreeg bijzondere aandacht. Hiervoor werden speciale zones ingericht die voortaan niet meer zullen worden onderhouden.

Het meubilair (banken, ruitershuisjes...) werd hersteld of vervangen. Deze voorzieningen werden aangevuld met een speeltuin, een drankgelegenheid, toiletten en een kiosk. Nieuwe verlichting verbetert 's nachts de zichtbaarheid in het bos.

De paden werden hertekend om te kunnen wandelen zonder hinder van het autoverkeer. Twee toegangswegen tot het bos, de Watermaalselaan en de Maluwenlaan, werden zo voetgangerswegen. De Gespanhoek is nu verboden voor het autoverkeer om aldus zijn rol van ontmoetingsplaats beter te kunnen vervullen. Sommige weinig gebruikte ruitersporen werden omgevormd tot wegen en er werden ook regionale fietsroutes aangelegd. Al deze wegen kregen ondertussen een nieuwe bekleding.

De dienst Groene Ruimten van de Stad Brussel, die het Terkamerenbos dagelijks onderhoudt, hanteert drie beheersvormen: grondig schoonmaken, maaien en onderhouden van alle druk bezochte open zones, en dan vooral aan de vijver; een bosbeheer voor de beboste delen (het Terkamerenbos mag in geen enkel geval een uitgekapt bos worden, want het werd niet in die geest ontworpen); en tot slot het niet onderhouden van zones waar de lokale diversiteit zich kan ontwikkelen. Daarbij komt nog het onderhoud van de wegen, zomen, rioolkolken, omheiningen en aangrenzende straten. En dat alles zonder gebruik van herbiciden, tenzij dan af en toe op bepaalde wegen rond het meer.

OPMERKELIJKE MONUMENTEN EN BOUWWERKEN

MONUMENTEN

De oude tolhuizen.

De toegang tot het Terkamerenbos aan de Louizalaan wordt gesierd door twee bijna identieke, neoklassieke en rechthoekige gebouwen. Deze creaties van de architect van de Stad Brussel, Auguste Payen, werden opgetrokken in 1835 aan de Naamsepoort om dienst te doen als bewakingsposten en kantoren voor de inning van de gemeentelijke belasting die toen moest worden betaald op bepaalde voedingsmiddelen die de Brusselse Vijfhoek binnenkwamen. Toen die cijns in 1860 werd afgeschaft, werden de twee paviljoenen afgebroken en heropgebouwd aan de ingang tot het Terkamerenbos. Meer dan een eeuw lang herbergden ze het politiecommissariaat van de wijk en een woning. Nu worden ze verhuurd aan de privésector.

De gevels met hun zuilen, frontons, Toscaanse pilasters en ronde vensters zijn, net als het zinken dak, geklasseerd sinds 1998.

De watertorens

De twee watertorens van het Terkamerenbos liggen beide aan de Belle Alliancelaan en zijn met elkaar verbonden via een bruggetje. De kleinste dateert van 1879-1880 en is een van de oudste van België. De tweede, die dertig meter hoog is, werd een tiental jaren later gebouwd. Ze rusten op een breukstenen onderbouw en werden opgetrokken in baksteen en verfraaid met blauwsteen. Ze vervullen niet langer hun aanvankelijke doel en werden gerestaureerd en verbouwd tot zalen voor recepties.

De schilderachtige rotsbrug

Deze brug maakt deel uit van de schilderachtige taferelen die landschapsarchitect Edouard Keilig ontwierp om het Terkamerenbos in te richten volgens de romantische verzuchtingen van die tijd. De brug is 27 meter breed en 15 meter hoog en overbrugt het ravijn ter hoogte van de Floralaan. Ze bestaat uit een boog van gemetselde blokstenen en bakstenen die aan alle kanten zijn bekleed met lichtbruin zandsteen uit Ronquières. Het bouwwerk is omzoomd en begroeid met hulst, klimop, braamstruiken en rododendrons om het een meer 'natuurlijke' aanblik te geven. De borstwering bestaat uit opgerichte monolieten die rustieke, imitatiehouten relingen omsluiten.

De waterval

Rechts van het meer vloeit een waterval uit een rotsstructuur van 8 meter hoog om zo een bergtafereel te scheppen. De rotsen zijn gemaakt van gehouwen beton en blokstenen. De brug over de rotsstructuur is eveneens beschermd door betonnen relingen in de vorm van takken.

Recreatieve voorzieningen

Het Chalet van het Gymnasium (1875), het Chalet Robinson (1877) en het Chalet van de Nachtegalen (1892) zijn café-restaurants of tearooms in een pittoreske of pittoresk-eclectische stijl, precies zoals de plattelandshuisjes uit die tijd. Ze werden gebouwd om de steeds talrijkere wandelaars rustplaatsen te bieden waar ze ook iets konden eten of drinken. Om de sfeer van het bos in ere te houden, werd hun aantal beperkt tot vier. Het vierde, De Melkerij (1871), werd in 1973 door een brand verwoest.

RECREATIEVE ACTIVITEITEN

Speelzones

Een kleine speeltuin (5 modules op zand) vóór restaurant La Patinoire en een nieuwe openbare speeltuin op de open plek waar vroeger De Melkerij stond.

Fietsen

De vzw Pro Velo bouwde een stand aan de Gespanhoek. Ze verhuurt er fietsen en organiseert er begeleide fietstochten. De stand is in de winter gesloten.

Rollerskates

De vrijwilligers van Ganza Roller openen tijdens het seizoen (woensdagen, weekends en feestdagen) de rollerbaan La Patinoire aan de Gymnasiumweg. Ze geven advies aan beginners, organiseren privé- of groepslessen en verhuren rollers en beschermingsmateriaal.

Tijdens de zomerweekends staat er bovendien een vrachtauto voor de verhuur van rollerskates op de Gespanhoek.

Pony's

Van april tot oktober organiseert de Brussels Poney Club op woensdagen en tijdens weekends en schoolvakanties (enkel bij mooi weer) ponytochtjes door het Terkamerenbos. De manege aan de Amazonedreef organiseert eveneens paardrijlessen.

Bootjes

Van 1 april tot 31 oktober (vanaf 12 uur) verhuurt het Chalet Robinson bootjes voor tochtjes op de vijver van het bos. Reddingsvesten zijn er verkrijgbaar.

Theater

Robert Domani richtte het Théâtre de Poche in 1951 op en bracht het in 1966 onder in de lokalen van de petanqueclub van het Terkamerenbos. Het kleine theater werd in 1990 heropgebouwd en biedt 237 plaatsen. Het is een resoluut modern theater waar nieuwe talenten ontluiken en de grote vraagstukken van onze tijd worden aangekaart.

Vissen

Het recht op vissen in de vijver van het Terkamerenbos is toegekend aan de concessiehouders van het Chalet Robinson. Verschillende keren per jaar worden er wedstrijden georganiseerd.

GROENE RUIMTEN IN DE BUURT

- Ten noorden: de tuinen van de Terkamerenabdij, de Koningstuin, de vijvers van Elsene en het Tenboschpark;
- Ten oosten: het Tercoignepark en het Reigerbospark;
- Ten westen: de parken Montjoie, Brugmann, Wolvendael, Sauvagere, Fond'Roy en Kauwberg;
- Ten zuiden: het Zoniënwoud;
- Ten zuidoosten: het Tournay-Solvaypark.

Oppervlakte: 122 hectare 34 are

Typologie: landschapsbos

Eigenaar: Leefmilieu Brussel

Huurder: Stad Brussel

Beheer: de dienst Groene Ruimten van de Stad Brussel

Monumentenlijst: het besluit om het Terkamerenbos als site te klasseren dateert van 18 november 1976.

PRAKTISCHE INFORMATIE

OPENINGSUREN

Als open ruimte is het Terkamerenbos op elk moment toegankelijk voor wandelaars, joggers, fietsers en ruiters. De wegen zijn echter gesloten voor auto's van zaterdagochtend tot zondagavond. Tijdens alarmfases, bijvoorbeeld bij hevige wind, kan de politie beslissen om het bos te sluiten.

CONTACT

Met vragen of problemen kunt u tijdens de kantooruren terecht op de dienst Groene Ruimten van de Stad Brussel op het nummer 02 279 61 00

In noodgevallen: Politie van Brussel – Zone 3: 02 515 71 11

UITRUSTING

Rechte en ronde banken rond bomen, vuilnisbakken, drinkfonteinen, verlichting, ruitershuisjes, speeltuin, rollerbaan, kiosk, uitspanningen met sanitaire voorzieningen, veerpont.

ER GERAKEN

Het bos is in het noorden omzoomd door de Lloyd Georgelaan, in het oosten door de Franklin Rooseveltlaan en Victorialaan, in het zuiden door de Terhulpesteenweg en in het westen door de Waterlooostenweg, de Bospleinlaan en de Diesdellelaan.

BEREIKBAARHEID ANDERSVALIDEN

Ja. De dolomietpaden zijn echter niet altijd bruikbaar bij hevige regenval. Op bepaalde plaatsen werden de kantstenen verlaagd.

OPENBAAR VERVOER

Trein: Boondaal Station

Trams: 7 (haltes Ter Kameren-Ster, Legrand of Bascule), 94 (haltes Ter Kameren-Ster, Legrand, Solbosch en Brazilië)

Bus 38 (halte Bascule), 41 (haltes Brazilië, Boondaal Station en Gendarmen). Bus TEC 365A en W (haltes De Frélaan, R. Gobertlaan, W. Churchillaan en Bascule), 366 (haltes Zoomlaan en Abdij Ter Kameren). De Lijn 136 en 137 (haltes Bascule, W. Churchillaan, R. Gobertlaan en De Frélaan).

MEER INFORMATIE

- Meer informatie over de [culturele routes van parken en tuinen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest](#)
- Bezoek de fotogalerij van de [Virtual Landscape Gallery](#)
- Inleiding van de [Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen](#) bij de geschiedenis van het Terkamerenbos en de gebouwen uit de inventaris van het architecturaal erfgoed
- Meer info over [de restauratie van het Terkamerenbos](#)
- Meer info over [Natura 2000](#)
- Meer info over [het blauwe en groene netwerk](#)
- Meer info over [de Inventaris van opmerkelijke bomen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest](#)
- Meer info over [de voormalige tolhuisjes](#)
- Meer info over [Pro Velo](#)
- Meer info over [Ganza Roller en roller au Bois de la Cambre](#)
- Meer info over [Brussels Pony Club](#)
- Meer info over [Chalet Robinson](#)
- Meer info over [Théâtre de Poche](#)

